

Šrámek, Rudolf

[Gregor, Alois. Slovník nářečí slavkovsko-bučovického]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1962, vol. 11, iss. A10, pp. 215-216

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100212>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Alois Gregor, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, Spisy University v Brně, filosofická fakulta, sv. 59, Státní pedagogické nakladatelství Praha—Brno 1959, str. 12 + 188, cena 30,80 Kčs.

Po delší době vyšel opět samostatný nářeční slovník. Vzbudil proto v širokém okruhu zájemců a badatelů zaslouženou pozornost. Vydání Gregorova Slovníku zaplňuje mezeru, která se při bádání o hanáckých nářečích počítavala (Slovník Bartošův se netýkal jen hanáčtiny, pozdější menší slovníky měly jen charakter prací regionálních). Vydání Slovníku vybízí také k několikaletému zamyšlení nad otázkami slovníkářské práce při zkoumání nářečí. Na prvním místě jde o celkové pojetí slovníku, má-li zachycená slovní zásoba představovat úplný, souhrnný svod veškerého lexikálního bohatství daného nářečí, či bude-li ve slovníku zpracována jen diferencující se část lexika. Uvědomit si tuto otázku je důležité, neboť z ní vyplývají i různé metodologické požadavky. Zachytit slovní zásobu v celé její úplnosti bylo by sice pro odborné bádání ideální, ale pro jednotlivce je to úkol téměř nespílitelný. Diferenční slovník si žádá zachycení typického slovního materiálu a stanovení hranic mezi slovní zásobou zkoumaného nářečí a sousedního nářečí i spisovného jazyka. Tento úkol je značně obtížný, vyžaduje totiž bezpečnou znalost vlastního nářečí, z jehož slovní zásoby je třeba vybírat jen charakteristický materiál (nemíníme tím jen jevy exkluzivní), jednak musí být autor s celým prostředím, jehož nářečí zkoumá, dokonale sezná. A k tomu u odpovědné slovníkářské práce nestačí krátká doba. Diferenční pojetí klade rovněž zvýšené požadavky na metodickou výstavbu slovníku.

Alois Gregor, zkušený dialektolog, který prostředí slavkovsko-bučovického zná důvěrně od svých dětských let, jistě si tyto otázky uvědomil, jak také vyplývá z předmluvy ke Slovníku i z díla samého. Zamýšlel napsat slovník úplný, jak se sám o tom zmiňuje, dílo však zůstalo v podstatě slovníkem diferencním, třebaže byla do něho zařazena i hesla, která nereprezentují typickou část lexika slavkovsko-bučovického nářečí, která nepatří mezi diferenční jevy. Jsou to slova a slovní spojení přejatá buď ze spisovného jazyka a ze slangu, nebo taková slova, která jsou společná mluvě nejmladší generace na celém českém jazykovém území (některá slova chuligánská apod.): *agitovat, aktojka, certifikát, cftčák, cigos, kačka, kozák (2°), navážka, piják (1°, 2°), ordinářní, schodek, skrajek, přšíplášč* atd. Snaha po zevrubné úplnosti byla dílu místy na škodu; nejpatrišší je toto „širší hledisko“ při výběru hesel, méně pak i při jejich zpracování.

Při výstavbě hesla a při objasňování jeho významu není ve Slovníku dodržován jednotný postup. Týká se to zejména uvádění synonym. Synonymické bohatství patří mezi základní znaky nářeční slovní zásoby. Gregor správně volí k jeho zachycení metodu tzv. hnizdování. Svod synonym nám poskytne nejen představu o slovtvorných možnostech daného nářečí, ale hlavně ukáže na rozmanitost pojmenovavacích prostředků, lišících se tu v jemnostech citového zabarvení, frekvence a vzniku, tu ve vztahu ke slovní zásobě jazyka spisovného. Gregor sebral skutečně bohatou zásobu synonym, bohužel nejsou svedena vždy ke svému základnímu pojmu a mnohdy chybí u nich i vzájemné odkazy, viz hesla *bažit, baja, caloš // cangala* atd.

Podle vžitě tradice je Gregorův Slovník seřazen abecedně. Má to své praktické výhody. Chceme-li však respektovat sémantickou výstavbu nářečního lexika, nemůžeme pak pominout vzájemnou významovou souvislost mezi hesly vztahujícími se k pojmům, které věcně spolu souvisí. Tak např. Gregor zaslouženě zachycuje pojmenování pro umírající jevy etnografické a folklórní povahy a popisuje je. Příslušná hesla jsou však roztroušena porůznu po Slovníku a setkáváme se s nimi víceméně náhodou, např. s názvy tanců, jídel, částí kroje, domu apod. Netýká se to terminologie základního hospodářského nářadí, jehož popis je ve Slovníku doprovozen vyobrazením. Prospěšná je snaha autorova doložit každé heslo dokladem, v některých případech dává autor vysvětlení méně známějšího jevu nebo předmětu přímo do úst informátorovi.

Početně hojně jsou v Gregorově Slovníku zachycena předponová slovesa. Jsou řaděna dilem jako hesla samostatná, pokud se jejich význam vzdálil příliš od slovesa základního, dilem jsou v „hnizd“ u slovesa bezpředponového. Škoda, že nejsou vyčerpána všechna předponová slovesa, i když se často jako dokladové slovo v heslovém odstavecí vyskytují. Prefix *na-*, patřící mezi nejčastější předpony slovesné, nemá vždy význam „mnoho“, jak se téměř pravidlem ve Slovníku jeho význam vysvětluje.

Někdy lze význam předponového slovesa chápat i jinak. Například sloveso *namokřat* (heslo *mokřat*) se vysvětluje jako „mnoho navlhnout“. Tu se zdá jednak, že vhodnějším a významově přesnějším ekvivalentem nářečního slova je ve spisovném jazyce sloveso *namoknout*, jednak že v předponě *na-* netkví jen význam mnohosti. Toto sloveso s předponou *na-* může totiž vyvolat v čtenáři dvojitou představu: vedle vyjádření částečnosti děje, jeho neúplnosti (podobně jako ve slovesech *naklupnot, nastříhnót*) převládá někdy významový odstín dostatečnosti, *namokřat* — „dostatečně namoknout“ (podobně: *napařit, nasušit*). Předponové sloveso *načesat se* sice také znamená „mnoho se načesat“, avšak daleko častější je zajisté frekvence významu „nápadně se učesat“; tento význam (ani třetí, „trhat ovoce“) Slovník neznaznamenává.

Záslužné na Gregorově Slovníku je to, že uvádí řadu ustálených lidových rčení a slovních spojení. Četná z nich nebyla dosud zachycena a zasluhují proto pozornosti (*to je život bez rukávní, něco je na maderu, dlóho nebude tránu šlapat*).

V tomto materiálově bohatém slovníku najdeme četné shody s nářečím na severovýchodní Moravě i na Slovensku, např. slova *bídné, bíják I°, cahovitě, campari* (laš. *capary*), *čabrat se, neúroku* (laš. *neuroku, bezyrokuf, valaš. neuroku*), *rovniča, zavdy* atp. S nářečím na pohraničí moravsko-slovenském souvisí také řada slov reprezentujících v lexiku slavkovsko-bučovického nářečí již bezpochyby archaickou vrstvu; jsou to slova jako *mňateňica, čina, beleš, pestfo, plezmero, širúch*. Některá hesla tím, že jsou v Gregorově Slovníku doložena z okolí Slavkova a Bučovic, ukazují zřetelně, že jsou součástí rozsáhlejšího územního rozložení, zabírajícího i oblasti nářečí v Čechách; tak např. slova *camrat, rabijácké* nejsou zástupci jen shod hanácko-východomoravských, ale také moravsko-českých vůbec. Mezi vzácné archaismy lexika moravských nářečí lze zařadit i sloveso *oznat se*.

A ovšem najdeme ve Slovníku hojnost slov z nářečí hanáckých dosud neznámých. (Bartoš v Dialektickém slovníku moravském některá z nich zachycuje, ale nejde o reprezentanty hanácké.) V jejich zachycení je největší zásluha Gregorovy práce. Tato slova jsou pozoruhodná svou sémantickou i formální stránkou: *casna, dužňít, jest* (= jídlo), *sádlí* (= důvěrník obce), *řupoň, mladšít, cépňica, mlutevňa, počinek, króža, křemela, koplín* (srov. západomoravské *koplín, koplínek*), *lebáň, učřňa, vďvadlo* apod.

Jistou nesoustavnost práce nad Slovníkem způsobilo velké časové rozpětí mezi prvními zápisnými (r. 1907) a vlastním otištěním materiálu. Tím si lze vysvětlit nejen částečnou nestejnou rodost výstavby hesel, jak jsme o tom mluvili výše, ale také to, že ve Slovníku chybí tzv. vnitřní excerpce hesla. V citátu, který doprovází objasnění významu, objevíme nezřídka vzácné slovo, které jako samostatné heslo uvedeno není, např. *delňík* = dělnický vlak (u hesla *břítí*), *kamkeré* v dokladové větě *máš vlasi jak brapči hňízdo, vlasi kamkeré* (u hesla *brabec*), *rozařit se* = nastává jaro (heslo *bagóňď*) *zákožňít křít* (heslo *baňka*). atd. Citelný je tento nedostatek u slov gramatických: u spojka a předložek chybějí často ty případy, které jsou zajímavé svou frazeologickou neobvyklostí (*chytře nad všema*); spojka *že, když, kdyby* a předložka *za* nejsou ve Slovníku uvedeny vůbec. Jako samostatná hesla by z těchto chybějících, ale pod jinými hesly skrytých slov pro svou hláskovou podobu zasluhovala být slova *kract, korotja, křít, ostózet* aj.

Gregor pracuje také s mnoha zkratkami, z nichž by se ty, které autor významově nerozlišuje blíže, daly spojit v jednu, např. *hanl., pejor. a přih.* v *pejor., dom. + hypok.* v *hypok., hum. + žert.* v *žert.* Při grafické úpravě by bylo bývalo vhodnější zvolit jako znaménko zastupující heslové slovo v odvozeninách ne rovnou čárku (-), která často bývá zaměňována za delší pomlčku (—), ale krátkou vlnovku (~).

Celé práci by byla ku prospěchu krátká informace o gramatické výstavbě nářečí na Slavkovsku a Bučovicku.

Slovník nářečí slavkovsko-bučovického zasluhuje si opravdové pozornosti; jeho největší cena je především v bohatství hodnotného materiálu. Autor se skutečnou péčí a znalostí obsáhl všechny oblasti venkovského života v jeho sociálním i generačním složení. Po této stránce může být Gregorův Slovník dobrým materiálovým pramenem pro srovnávací studium slovní zásoby českých nářečí.

Rudolf Šrámek

Srbocharvátské slovníky — Zatímco pro jiné slovanské jazyky můžeme užívat velkého počtu různých slovníků, zůstává v poslední době srbocharvátsčina stranou lexikografického zájmu. Badaatel-slavista musí však přihlížet ke všem slovanským jazykům, a tu pocítí nedostatek srbocharvátských slovníků zachycujících novější stav jazyka. Má sice k dispozici několik osvědčených slovníků starších, jako Merhautův *Velški češko-hrvatski rječnik*, s. a., nebo Filipovičův *Džepni rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika* z r. 1896, avšak tyto slovníky v mnohém zastaraly. Z novějších je možno považovat za vynikající *Serbsko-chorvatsko-russkij slovar'* I. I. Tolstého, ale ten je v našich knihovnách dosti vzácný. Nedostatek srbocharvátských slovníků v poslední době zmírnil dva nové sovětské slovníky, malý S. D. Ivanoviče, *Russko-serbsko-chorvatskij slovar'*, Moskva 1960 (436 s.), a rozsáhlejší R. I. Grigorjevové, *Kratkij serbsko-chorvatsko-russkij slovar'*, Moskva 1960 (640 s.)

Ivanovičův slovník obsahuje 8200 slov a na malý rozsah je poměrně dobře zpracován. Všimá si nejen slovních ekvivalentů, ale v poměrně široké míře též vazeb a frazeologických konstrukcí. Citlivá pozornost je věnována případům, kdy se za ruskou konstrukci s neshodným přívláskem užívá v srbocharvátsčině spíše konstrukce s přívláskem shodným, a naopak. Pečlivě jsou zachyceny případy odchylek v předložkových vazbách a vazbách sloves se jmény. Slovník se orientuje na mluvu Bělehradu, u užívaných slov přihlíží i k charvátské variantě a k provincialismům